

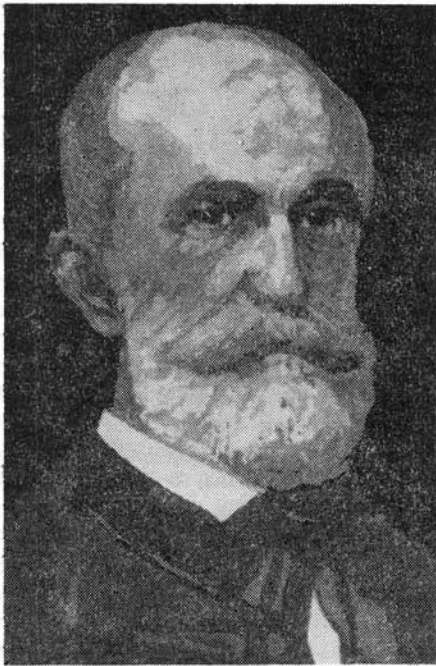
MOCSÁRY-IDÉZÉS MA

A felvilágosult abszolutizmus egyik hamis feltételezése volt, hogy a civilizáció felszámolja a nemzetiséget. Ez az aufklárista felfogás atszűrődött a polgári liberalizmusba, sőt befolyásolta a szociáldemokráciát is, amíg a leninizmus a munkásmozgalomban a nemzeti kérdés komoly szám-bavételének elméleti és gyakorlati érvényt nem szerzett, s a nemzeti ér-zület és mozgalmak alábecsülésének uralmi hátterét, mára imperialista formákban megnyilvánuló indítékait le nem leplezte. Ismerjük Madách Imre szatírját a Bach-korszak civilizátoráról, akinek Beamter-lelkét, rendőrállami idealista-spekulatív bölceletét István gazda, a népelet honi sajátosságainak természetes eszű képviselője cáfolja meg és utasítja visz-sza. Hasonló alaphelyzetből indul ki a fiatal Mocsáry Lajos is, amikor az öszszbirodalmi kultúrfőlényeskedéssel szemben leszögezi: „A nemzetiség érzete mély és természeti ösztönszerű érzemény. Egy népnek valódi élete. Míg a nép él, a nemzetiség érzete megvan benne, — mintegy öntudat-lanul. Mihelyt a nép életébe nagyobb elevenség költözik, mihelyt a hala-dás vágya felébred... , azonnal növekedik a nemzetiséghez való ragasz-kodás. Ennek fenntartása, kifejtése legelső feladata. Mert érzi, hogy ez ad erőt, képességet a haladás nagy munkájára.“

Egy kitűnő tanulmány, Kemény G. Gábornak, a dualista korszak nemzetiségi kérdését kutató budapesti tudósnak Mocsáry Lajos pályá-ívét felmutató esszé-írása idézi most fel számunkra azt a politikai rea-lizmust, melyből kiindulva a 48-as függetlenségi párt alapítója, majd megtagadottja, az elnyomott nemzetiségek magyar szószólója az uralkodó magyar úri-polgári nacionalizmussal szemben, ideológiai párharcba bo-csátkozott Eötvös József civilizátorikus államelméletével s a mögöt-te rejlő asszimilációs törekvésekkel. A tanulmányt gazdag szövegyűjte-ménnyel kíséző kötet (*Mocsáry Lajos a népek barátságáért*. Bukarest, 1972) Politikai Könyvkiadónk valóságérzékét dicséri. Demény Lajos ama kívánsága, hogy a kötettel induló Testamentum-sorozat „a kölcsönös megismerés és megbecsülés szellemében hozzájáruljon a közös múlt, a román—magyar haladó szellemű kapcsolatok feltáráshoz“, nagyon is időszzerű. A szocialista fejlődés mára nemhogy háttérbe szorította volna a nemzetiségi érzületet, hanem ellenkezőleg, a feltörekvő néptömegek moz-gása és a közélet demokratizálódása valójában most szüli meg a román nemzet igazi nagyságrendjét s az együttélő romániai magyarság egyre gazdagabb nemzetiségi életét, mindkettőjük növekvő igényességének út-ját eligazítva a patriotizmus és a nemzetköziség humánuma felé.

*

Kemény G. Gábor értekezésében az az izgalmas, hogy állandó pár-beszédben, a nézetek és hordozóik elvi és személyi sarkításában mutatja fel Mocsáry Lajos személyiségének kialakulását, erkölcsi magatartásának

Mocsáry Lajos

következetességét és mindmáig ható utóéletét. Legkülönösebb az, hogy Mocsáry Eötvössel való elvi ütközése ellenére is a változó helyzetekben éppen az Eötvös-féle 1868-as nemzetiségi törvény védelmére kényszerül azokkal a kormányzati, sőt az ellenzék oldalán is fellépő tendenciákkal szemben, melyek e törvény egyéni jogokat biztosító pontjait sorra feladják. Mocsáry — amint ezt egy nyilatkozata mondja — kész volna ennél „többet adni“, amilyen mértékben azonban az anyanyelvi tanulást korlátozó és megszüntető sovinszta kisededővíi és iskolatörvények az Eötvös-féle egyéni jogokat is elgáncsolják, gyakorlati politikájában a veszélyeztetett egyéni jogoknak lesz védelmezője, holott a magyar nemzettel együttélő másajkúak kollektív nemzeti jogát is kezdettől fogva elismerte.

Itt van az a lényeges mozzanat, melyre hivatkozva Kemény G. Gábor joggal kiemelheti szövegében: „Mocsáry programjának alapelemei a halálától eltelt több mint félszázad óta is jórészt érvényesek és időszerűek.“ A modern kisebbségjogi felfogás már nemcsak harci feladatként (ahol még arra van szükség), hanem többnyire már nemzetközi és belpolitikai kikötésekben, záradékokban, alkotmányokban és statútumokban (a szocialista rendszerben lenini norma szerint) igyekszik biztosítani a számbelileg kisebbségben élő nemzetiségek egyéni és közösségi jogait, s ebben a magasabb fejlődésszakaszban példászerű tanulság mindaz, amit Mocsáry a maga korában tett, amikor az Eötvös-féle doktrinér államelmélettel s a Tisza—Trefort-féle beolvasztó törekvésekkel szemben vállalta és hirdette a szláv és román lakosság nemzeti követelményeit, elsősorban az anyanyelv teljes iskolai és közigazgatási használatának jogát.

Amire romániai magyar közéletünk tapasztalatvilágából kiindulva már nemegyszer hivatkoztunk, arra most Kemény G. Gábor figyelmeztet: a sokszor elhanyagolt politikai irodalom és publicisztika jelentőségére a szépirodalmi műfajok bővebb irodalomtörténeti feldolgozása mellett. A hiányt éppen az ő Mocsáry-közlései igyekeznek pótolni, egészen egy Mocsáry-monográfia szükségességének felvetéséig. Az eddig között Mocsáry-anyag (főleg *Mocsáry Lajos Válogatott Írásai*. Budapest, 1958) eléggé elárulja, hogy „ez az életmű és hagyaték [...] egyike a kiegyezés előtti évek és a kiegyezés kora egyik legváltozatosabb szakirodalmi termésének“. S ez az irodalmi rangon elfogadott, pompás publicisztika most újra megkezdi körforgását. Mielőtt azonban másodvirágzását üdvözlőnk, nézzünk szembe egy még nyitott kérdéssel.

Hősének politikai realizmusát, a haladó patriotizmust Kemény G. Gábor helyesen értékeli: ez a magatartás a Habsburg-monarchiába zárt Magyarország függetlenségi törekvését mindenkor összekötötte az együtt élő magyarok, szlávok, románok megbékélésével, nem tévesztve szem elől, hogy a jó viszony, a kölcsönös elismerés magának a magyarságnak létérdeke. Az adott viszonyok közt érthető hazafiság volt ez, a Kossuth-örökség őrzése akár a 48-at feladó 48-asokkal szemben is, élő nemzetköziség hirdetésével a történelmileg adott közös államiságon belül, egymás nemzetiségének elismerése formájában. A dualista politika a maga szabadjára eresztett nemzetiségellenes sovinizmusával teljesen ellenkező irányzat volt, s a dualizmus bukásával együtt szükségképpen a történelmi ország felbomlásához vezetett. Az erkölcsi modell azonban tanulság mindmára: adott haza-keretünk realizmusa, a tudatos államiság nem áll ellentétben a testvériséget vállaló más és más nemzetiségi érzülettel, hanem közös hazafiságban kiegészítheti egymást.

Ez világos.

Nem ilyen egyértelmű azonban az a magyarázat, amellyel Kemény G. Gábor egy „reformkori érvelésű regényes antikapitalizmus“ osztályjellegét mint a birtokos középnemességhez tartozásnak a „visszahúzó jegyét“ aposztrófálja, s szerintünk feleslegesen próbálja ezt kivédeni. Ilyen szempontból elmarasztalták már Benedek Eleket is valami népies-nemzeti maradéknak, mert zekésen szállott szembe — eredménytelenül — választási ellenfele, Weiss Berthold díszmagyarjával. Mocsáry Lajost a millennium évében Lánczy Leó veti ki a nyeregéből a választásokon, de a mai világmozgalmakat ismerve a népellenes fináncióke előtörése egyáltalán nem tekinthető történelmi haladásnak a magyarság s általában Kelet-Európa történetében. Egyáltalán nem bizonyos, hogy Mocsáry „Kölcsey típusú köznemes“ szemlélete — ahogy Kemény G. Gábor mondja — „nyilvánvalóan szemben állt az őt az országgyűlésre küldő miskolci iparosok, kecskeméti és halasi kisbirtokos parasztok, karánsebesi román népi választók osztályérdekeivel“. Maga a tanulmányíró fejt ki és igazolja, mennyire reális volt abban az időben Mocsáry Lajos harca „a kor nacionalista katasztrófa-politikájának szövívőivel és értelmi szerzőivel; a finánciókéval szövetkezett történeti uralkodó osztályok egész korabeli garnitúrájával és erőszakgépezetével“. S éppen Kemény G. Gábor közli velünk a már e századi „demokratikus irányváltás“ szép fegyvertényét: Mocsáry eljutását a forradalmi radikálisokig s a galileista, szocialista *Szabadgondolat* „nemzetiségi szám“-áig... Mocsáry Lajos pályáivének

(akárcsak Benedek Elek politikai útjának) közvetlen folytatása van Ady Endrében, aki éppen úgy elmondhatta volna, s körülbelül ugyanígy el is mondta, mint Mocsáry (Kemény G. Gábor idézi jegyzetben): „Midőn hazai állapotainkat mérlegelem, nem a miniszteri fogadótermek és a pénzintézetek ablakából nézem a világot, én inkább a vidéki kopár mezőkön barangolok.“ Ez a világnézés nem osztályszűk, ez népért felelős világnézet; Mocsáry is, Benedek is, Ady is olyan időben őrizte, amikor a régi haladó nemesi-polgári reformréteg már nem, a munkásosztály még nem viselte a nemzet plebejus gondját. A munkásosztály csak olyan mértékben és akkor vált döntővé a dunai népek történelmében, amilyen mértékben és amikor szűk és merev önmagába tekintését (és a nyugati revizionizmust) meghaladva magáévá fogadta a múltban elrekedt demokratikus népi-nemzeti örökséget, hogy maga valósítsa meg mindazt, amiért a múlt század mégoly „Kölcsey típusú köznemes“-ei küzdöttek.

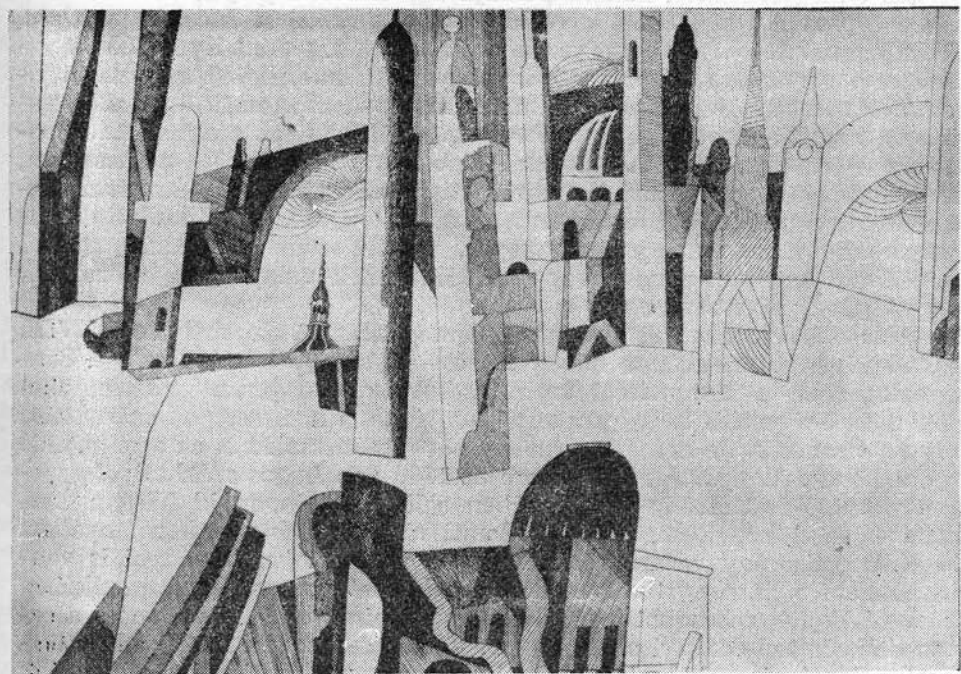
Mocsáry Lajos cikkekbe, beszédekbe, röpiratokba, levelekbe, programtervezetekbe foglalt közügyi irodalma Kemény G. Gábor szerint a nemzetközi kisebbségjog történetében azért egyetemes jelentőségű, mert példát ad arra, hogy „a többségi nép államférfiai, kultúrpolitikusi, írói részéről a mindenkori kisebbség érdekében elhangzó, baráti jogvédő nyilatkozatok az illető nép történetének el nem évülő becses dokumentumai“. Mi sem természetesebb, hogy az együttélő nemzetiség, a számbeli kisebbség szószólói a maguk tömegeinek érdekeit hangoztatják, de az már ritkább, s a maga korában szinte egyedülálló eset volt, hogy az „uralkodó nemzet“ egy fia álljon ki nemzeti egyenlőségért a többségi nacionalisták okozta sérelmek ellen. A magyar reakció meg is bélyegezte Mocsáryt, Rákosi Jenő lapja Catilinának nevezte, pártjából kibuktatták, hallgatásra és visszavonulásra kényszerítették, így lett „andornaki remete“ idő előtt; annál forróbb volt viszont az elismerés a nemzeti törekvéseiben akadályozott románság, szerbség, szlovákság részéről. A magyarországi és erdélyi románok 1200 aláírással ellátott szolidaritási nyilatkozata 1886-ból, az újvidéki szerb radikálisok, a kolozsvári román értelmiségiek, a turócszentmártoni szlovák vezetők üdvözlete éppen úgy, mint Mihail Kogălniceanu felszólalása mellette a bukaresti kamarában eléggé elárulja, hogy egy magyar kiállítás a magyar uralkodó osztályok elnyomó nemzetiségi politikája ellen milyen hullámokat vert. Mocsáry Lajos azonban a „fehér holló“-minősítéssel szemben szívesen hivatkozott magyar támogatóira, elsősorban a nemzetiségi politikáját üdvözlő kiskunhalasiak egyetértő „szózat“-ára, s külföldi sajtókapcsolataiban, így Björnson és Tolsztoj párizsi nemzetközi szemléjében is hozzájárul egy valóban a kölcsönösség és bizalom alapján szövődő együttműködéshez, visszautasítva az egész magyarság elítélését kormányzatának bűnei miatt.

A többségből megszólaló kisebbségpolitikust Kemény G. Gábor szívesen teszi meg a nemzetközi kisebbségi jog egyik eredő forrásának, mint ahogyan Mocsáry az is. A többször felemlített Flachbart Ernő prágai magyar ellenzéki politikus-jogtudós felfogása „az individualista és a kollektivisták irányzatok“ különbségéről a nemzetiségi és kisebbségjogban tényleg Mocsáry elemzéséig vezethető vissza, mi azonban romániai világunkból még jobb példát adhatunk Mocsáry erkölcsi hatékonyságára, amikor Jakabffy Elemérre, a lugosi *Magyar Kisebbség* román demok-

rata részről s nemzetközileg is elismert szerkesztőjére hivatkozunk, aki a Mocsáry-doktrína tanulságait 48 millió európai kisebbségi védelmében fordította a fasizmus beolvasztó nacionalista törekvéseivel szembe.

*

Ma, amikor Kelet-Európában szocialista állampolitika a nemzeti egyenlőség biztosítása, és a felvetődő újabb feladatok megoldásához lenini norma ad útbaigazítást, amikor nemzetközi UNESCO-program már a szellemi együttműködés, Mocsáry Lajos igazán megérdemelt teljes mondanójának kibontását, ami természetesen nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy e tradíció hatékony felelevenítésében ne érvényesítsük a történetiség szempontjait tiszteletben tartó kritikát. Mocsáry — korának embereként — nem haladta meg sem az 1868-as törvényt, sem a történelmi Magyarország kereteit. Csak helyeselhetjük, amikor Kemény G. Gábor határozottabb emlékeztetést, állandóbb megörökítést sürget. Az 1947—48-as esztendők kezdődő Mocsáry-kultuszára mi is szívesen emlékezünk: vállaltuk Eugen Jebeleanu megállapítását, hogy „A jövő, amely felé Mocsáry átható szemei tekintettek, mi vagyunk, a ma élők“, s ott voltunk a budapesti Mocsáry-kollégiumban is, ahol román és magyar fiúk együtt hallgatták Victor Eftimiu testvériséget hirdető hangját. Közel negyedszázad után a Mocsáry-idézés bizonyára nagyobb formákat is ölt.

Paulovics László: A város tornyai